

Названі процесуальні кодекси (до них з технічних причин додано і Кодекс адміністративного судочинства) доповнено однаковими дуже просторими положеннями щодо судових доручень (звернення судів із судовими дорученнями до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави; зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги; виконання в Україні судових доручень іноземних судів; виконання судового доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів; виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України). Зрозуміло, що виникає питання про доцільність включення великої кількості однакових норм до всіх процесуальних кодексів. Технічно виправданим було б вміщення норм про судові доручення лише до Закону про МПРП, як це зроблено відносно норм про судовий імунітет (Законом від 21 січня 2010 р. виключені відповідні статті із ЦПК та ГПК) та інституту підсудності справ з іноземним елементом (для цього інституту в результаті змін у ЦПК та ГПК сформульовані лише відсылні норми до законів та міжнародних договорів). Останні зміни вкрай важливі, так як вони усунули протиріччя, що існували між положеннями про міжнародну підсудність ГПК та Закону про МПРП.

В ЦПК та ГПК дублюючими залишилися також положення щодо процесуальних прав та обов'язків іноземних осіб, хоча цей інститут вичерпно визначено у Законі про МПРП (Законом від 21 січня 2010 р. лише модифіковано відповідні статті кодексів: в ст. 410 ЦПК знято частину 3 про реторсії, а ст.123 ГПК представлена у новій редакції, в якій також немає місця для реторсій, що передбачалося попереднім текстом).

А от такий інститут міжнародного цивільного процесу, як визнання та виконання рішень іноземних судів, ціл-

ком залишився в рамках ЦПК, хоча місце йому має бути, безперечно, в Законі про МПРП. Тим часом Законом від 21 січня 2010 р. до цього інституту внесено дуже суттєву зміну. Положення про умови визнання та виконання рішення іноземного суду (ст. 390; 399 ЦПК) сформульовано по-новому таким чином, що надає можливість визнавати та виконувати такі рішення не лише на підставі міжнародного договору (як це було раніше), а й на підставі простої взаємності, яка презумується.

Таким чином, в результаті змін до процесуальних законів вдалося в основному «нейтралізувати» ГПК у питаннях міжнародного цивільного процесу, проте не вдалося сконцентрувати приписи останнього в одному документі – Законі про МПРП. Але сподіваємося, що це невдовзі буде зроблено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
2. Довгерт А. С. Реформа колізійного права в Україні / А. С. Довгерт // Проблеми правового регулювання комерційних відносин в умовах їх інтернаціоналізації: Колективна монографія / За заг. ред. О. Д. Крупчана. – Тернопіль, 2007. – 240 с.
3. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / За ред. докт. юрид. наук, проф. А. Довгерта. – Х., 2008. – 352 с.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань міжнародного приватного права» // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 12. – Ст.120.
5. Богуславский М. М. Международное частное право / М. М. Богуславский. – М., 1998. – 462 с.
6. Луц Л. А. Международное частное право / Л. А. Луц. – М., 1971. – 384 с.

This article suggests analysis of new provisions in the system of internal conflict norms and norms of international civil procedure introduced by the Law of Ukraine «On providing changing in some laws of Ukraine for regulation questions of private international law» of January 21, 2010. The article also contains propositions on further improvement of national sector of private international law.

В статье анализируются новые положения в системе внутреннего коллизионного права и норм международного гражданского процесса, введенные Законом Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно урегулирования вопросов международного частного права» от 21 января 2010 р. Сформулированы предложения по дальнейшему улучшению национального ответвления международного частного права.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Беляневич О. А.,

доктор юридичних наук,

головний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті досліджується проблема реалізації принципу верховенства права та правової визначеності як його складової в адміністративному судочинстві. Проаналізовано практику вищих судових інстанцій щодо проблеми розмежування судових юрисдикцій як передумови ефективного захисту прав суб'єктів господарювання.

Ключові слова: захист прав суб'єктів господарювання, верховенство права, правова визначеність, публічно-правовий спір, суб'єкт владних повноважень.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Ця норма закріплена в ст. 8 Конституції України (далі – КУ), вона має важливе методологічне значення для створення «нового образу» української правової системи та трансформації усієї юридичної практики як однієї з її складових. Верховенство права розглядається

як елемент спільної спадщини держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, відповідно до параграфа 1 ст. 7 якої кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирі-

шить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Останніми роками принцип верховенства права дедалі частіше закріплюється в окремих законодавчих актах. Так, він є однією з конституційних основ правопорядку в сфері господарювання згідно з ч. 2 ст. 5 Господарського кодексу України¹. Разом з тим верховенство права як засадничі ціннісна ідея має універсальний, надгалузевий характер і регулятивні властивості незалежно від її закріплення в тому чи іншому законодавчому акті, а також повинна спрямовувати як нормотворчу, так і правозастосовну практику, в тому числі судів різних юрисдикцій.

В рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначається: верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Згідно із преамбулою та ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07. 07. 2010 р. правосуддя в Україні здійснюється на засадах верховенства права. Ця норма робить загалом неважливим те, чи закріплено принцип верховенства права в окремих процесуальних законах.

У процесуальному законодавстві України верховенство права як принцип здійснення судочинства вперше був закріплений в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) як перший в системі принципів адміністративного судочинства (ст. 7). Розглянемо ст. 8 КАСУ, в якій законодавець спробував розкрити зміст верховенства права. При уважному вивченні цієї статті неважко зрозуміти, що в ній конституційні норми відтворено або буквально, або дуже наближено за значенням:

– про те, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 КУ, ч. 1 ст. 8 КАСУ);

– про те, що звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ч. 3 ст. 8 КУ, ч. 3 ст. 8 КАСУ).

Частиною 2 ст. 8 КАСУ встановлено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Слід підкреслити, що ця норма в КАСУ з'явилася ще до прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

від 23. 02. 2006 р., ст. 17 якого встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, важливість якого складно переоцінити.

Що стосується заборони відмови в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (ч. 4 ст. 8 КАСУ), то це правило слід оцінювати і тлумачити системно у зв'язку із нормою ч. 7 ст. 9 КАСУ, відповідно до якої у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права). Проблема використання в адміністративному судочинстві аналогії закону як способу усунення законодавчих прогалин заслуговує на окреме дослідження. Поки що можна сказати, що за відсутності закону суд повинен застосувати принцип верховенства права.

Як уявляється, в ст. 8 КАСУ, скоріше за все, визначено свого роду правила поведінки для суду, але вони не пояснюють, власне, сутності верховенства права як складної і багатогранної ідеї.

В сучасному українському правознавстві верховенство права запропоновано розуміти як похідну всіх загальних засад права, як ціннісний сплав ідей справедливості, рівності, свободи та гуманізму, а також обґрунтовано, що його важливими складовими, його необхідними наслідками і умовами реалізації є принципи правової визначеності², пропорційності та добросовісності [1, с. 148, 177].

Зупинимося на принципі правової визначеності. Як неодноразово наголошувалося Європейським судом з прав людини, одним з основних елементів верховенства права є принцип правової певності, який серед іншого передбачає, що у будь-якому спорі рішення суду, яке набрало чинності, не може бути поставлено під сумнів (див., зокрема, § 72 рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України», § 61 рішення у справі «Брумареску проти Румунії»). Крім того, практика Європейського суду дає можливість виокремити і деякі інші складові правової визначеності, отже, і верховенства права як абстракції вищого рівня:

1) *забезпечення зрозумілості та несуперечливості нормативно-правових актів*. Дотримання цієї вимоги дає можливість суб'єктам правовідносин передбачати (очікувати) визначені правові наслідки своєї поведінки, її правовий результат, який відповідає існуючим в суспільстві нормативним приписам;

2) *забезпечення практики однакового застосування закону*, що гарантує рівне ставлення закону до кожного, тобто правову рівність учасників певного виду правовідносин;

3) *забезпечення остаточності і обов'язковості рішення судів та їх виконання*, адже, як зазначив КСУ в рішенні від 30 січня 2003 року №3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора, правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах³.

¹ В розумінні принципів права загалом і принципу верховенства права зокрема ми виходимо з того, що принцип – це не тільки те, що міститься в нормах або виводиться зі змісту норм (власне, це традиційний погляд на галузеві принципи права), а й категорії професійної правосвідомості, атрибут правового мислення, що так чи інакше, але обов'язково виявляється в процесі застосування норм права.

² В деяких перекладах рішень Європейського суду з прав людини на українську мову вживаються такі синоніми слову «визначеність», як «певність» або «впевненість».

³ Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах

Одним із наслідків безперервного і доволі безсистемного реформування судової системи та процесуального законодавства України є те, що захист прав та інтересів суб'єктів господарської, в тому числі підприємницької, діяльності здійснюється на цей час в різних судових юрисдикціях, насамперед, адміністративними та господарськими судами. Підкреслимо, що сам по собі принцип спеціалізації судів, який закріплено в ч. 1 ст. 125 КУ та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», не перешкоджає ефективному захисту прав суб'єктів господарювання. Навпаки, завдяки спеціалізації суддів (по суті – спеціалізації юридичних знань в окремих галузях права) має забезпечуватися висококваліфікований розгляд тієї чи іншої категорії справ у розумні строки та шляхом застосування таких процесуальних інститутів, які були б найбільш адекватними суті тих суспільних відносин, в яких виник спір. Як зазначив КСУ в рішенні у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 9 вересня 2010 року, розмежування юрисдикційних повноважень між загальними і спеціалізованими судами підпорядковано гарантіям кожної людини на ефективний судовий захист, а додержання конституційного принципу спеціалізації при прийнятті законів щодо організації і діяльності судів України є обов'язком законодавця.

Проте виконання законодавцем цього обов'язку на в'язку чи можна визнати належним, оскільки однією з проблем, що перешкоджають реалізації верховенства права при здійсненні правосуддя, залишається на сьогодні розмежування судових юрисдикцій щодо вирішення спорів, які виникають у відносинах суб'єктів господарювання із органами державної влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією (зокрема, ч. 2 ст. 20 ГК).

Внаслідок того, що предметом діяльності адміністративних судів законодавець визначив спори, що виникли не з власне адміністративних правовідносин, а з відносин публічно-правових, стороною яких є суб'єкт владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАСУ), постала необхідність розмежування компетенції господарських і адміністративних судів України щодо розгляду справ у спорах, що виникають, зокрема, у зв'язку з укладанням, зміною, розірванням та виконанням господарських договорів, стороною в яких є владний суб'єкт, справ за участю органів державної податкової служби, Фонду соціального захисту інвалідів, Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування, Державної інспекції по контролю за цінами та інших органів (хоча сама по собі участь суб'єкта владних повноважень у будь-яких правовідносинах ще не перетворює їх на адміністративні, так само як і публічні правовідносини не вичерпуються правовідносинами адміністративними). Показовим є те, що справи про накла-

дення адміністративних стягнень не включено до юрисдикції адміністративних судів (ч. 3 ст. 17 КАСУ).

Здавалося б, суто термінологічна різниця спричинила достатньо серйозні практичні проблеми. Як відомо, для цілей КАСУ законодавцем використано інший порівняно з ГК термін – «суб'єкт владних повноважень», під яким розуміється орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова особа чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних повноважень (ст. 3 КАСУ). Внаслідок цього виникла колізія матеріального і процесуального права, оскільки для правильного визначення судової юрисдикції (а по суті – реалізації права на захист) необхідно дати відповідь на запитання: діє орган державної влади чи орган місцевого самоврядування в конкретних правовідносинах як «суб'єкт владних повноважень» або як орган, наділений господарською компетенцією, реалізує такий орган «владні управлінські функції» (ч. 1 ст. 17 КАСУ) чи здійснює від імені Українського народу права власника (ст. 324 ЦК), право державної власності від імені та в інтересах держави (ст. 326 ЦК) або управляє майном територіальної громади (ст. 327 ЦК)? При цьому уявляється очевидним, що попри суто термінологічну схожість таких висловів, як «управлінські функції» та «управління майном», змістовне навантаження терміна «управління» буде зовсім різним.

Намагаючись вирішити цю проблему, Верховний Суд України (далі – ВСУ) в інформаційному листі від 26.12.2005 № 3.2.-2005 сформулював таку правову позицію: справою адміністративної юрисдикції може бути переданий на вирішення адміністративного суду спір, який виник між двома (кількома) конкретними суб'єктами суспільства стосовно їхніх прав та обов'язків у конкретних правових відносинах, у яких хоча б один суб'єкт *законодавчо уповноважений владно керувати поведінкою іншого (інших) суб'єкта (суб'єктів)* [курсив наш – О. Б.], а ці суб'єкти відповідно зобов'язані виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта.

На нашу думку, послідовне дотримання такого тлумачення положень КАСУ дало б можливість зняти гостроту питання розмежування судових юрисдикцій і забезпечення визначеності порядку захисту прав суб'єктів господарювання у відносинах із органами державної влади. Частково неоднозначність положень ст. 17 КАСУ, яка не надавала можливості сформулювати загальне правило, відповідно до якого має розмежуватися компетенція між адміністративними та господарськими судами, була усунена самим законодавцем. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» від 15. 12. 2006 р. внесено зміни до ч. 1 ст. 12 ГПК, згідно з якими господарським судам підвідомчі справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна (за винятком спорів про приватизацію державного житлового фонду). Таким чином, законодавець визнав, що відносини, що складаються при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів купівлі-продажу державного майна в процесі приватизації, не є публічно-правовими (в розумінні КАСУ). Водночас не було сформульовано правила щодо підвідомчості справ у спорах,

компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ст. 13).

пов'язаних з іншими договірними відносинами за участю держави, наприклад, орендою державного та комунального майна, хоча за своєю природою такі відносини є подібними до договірних відносин приватизації. Прогалина в законі була усунена судовою практикою: в п. 3 рекомендацій ВГСУ «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 27. 06. 2007 р. № 04-5/120 зазначено, що у господарських судах мають вирішуватися усі спори, що виникають з господарських договорів між суб'єктами господарювання і органами державної влади і місцевого самоврядування, включаючи угоди, які укладаються шляхом проведення конкурсу, біржових торгів, аукціонів тощо. До таких договорів належать, зокрема, угоди: про відчуження об'єктів приватизації (крім приватизації державного житлового фонду); передачу державного або комунального майна в оренду; закупівлю товарів (робіт, послуг) для державних потреб.

Крім законодавчих колізій, значно ускладнює здійснення правосуддя й відсутність довіри між владними інституціями, яка є «однією із важливих складових демократичної системи організації влади в сучасних країнах» [2, с. 51], і, в тому числі, між КСУ, ВСУ та вищими спеціалізованими судами,.

Одним з найбільш наочних прикладів цього є правова ситуація, що склалася із визначенням підвідомчості справ у земельних спорах за участю суб'єктів господарювання у зв'язку із прийняттям КАСУ. За відсутності чітких законодавчих приписів КАСУ знадобився певний час, аби колізії в процесуальному законодавстві були подолані судовою практикою.

Правова природа відносин між органом місцевого самоврядування та суб'єктом господарювання була пояснена в інформаційному листі ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з орендою земельних ділянок» від 30. 11. 2007 р. № 01-8/918. Волевиявлення майбутнього орендаря щодо укладення договору оренди земельної ділянки реалізується шляхом подання відповідної заяви. При цьому ч. 1 ст. 124 Земельного кодексу України встановлено, що передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки¹. Таким чином, волевиявлення відповідного органу як орендодавця, в даному випадку, здійснюється у формі рішення такого органу і лише реалізується шляхом укладення договору оренди, через це рішення сільської ради та підписання останнього договору оренди не є самостійними актами волевиявлення орендодавця.

Пізніше в рекомендаціях Президії ВГСУ «Про практику застосування господарськими судами земельного законодавства» від 02. 02. 2010 р. № 04-06/15 позиція ВГСУ була узагальнена так: з положень ст. 13, 14, 140, 142, 143 КУ, ст. 11, 16, 167, 169, 374 ЦК, ст. 2, 8, 133 ГК, ст. 80, 84, 123, 124, 127, 128 ЗК України випливає, що органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування у правовідносинах щодо розпорядження земе-

льними ділянками державної та комунальної власності (надання земельних ділянок громадянам та юридичним особам у власність або у користування, відчуження земельних ділянок державної або комунальної власності, укладення, зміна, розірвання договорів купівлі-продажу, ренти, оренди земельної ділянки, про встановлення сервітуту, суперфіцію, емфітевзису та інших договорів щодо земельних ділянок, в тому числі прийняття державними органами та органами місцевого самоврядування відповідних рішень) діють як органи, через які держава або територіальна громада реалізують повноваження власника земельних ділянок. Спори, що виникають з правовідносин, у яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника землі, підвідомчі господарським судам.

Таку саму позицію зайняв і ВСУ. В постанові Судової палати в адміністративних справах ВСУ від 09.12.2008 р. у справі № 21-1215во08 за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма «Авіценна» до Вінницької міської ради про визнання частково недійсним рішення Виконавчого комітету Вінницької міської ради, скасування державного акта на право постійного користування землею, спонукання до передачі земельної ділянки у власність, зазначено таке. Із встановлених судами фактичних обставин (зокрема того, що на земельній ділянці розташовано об'єкт нерухомості – магазин-кафе, який належить на праві приватної власності ТОВ, що зумовлює необхідність користування частиною земельної ділянки для обслуговування цього об'єкта) випливає, що заявлені у справі позовні вимоги виникають із відносин, що мають приватноправовий характер, а отже, орган місцевого самоврядування виступає в цих відносинах як суб'єкт права власності, а не як суб'єкт владних повноважень. Прийняття зазначеним органом оспорюваного рішення не змінює правову природу спірних правовідносин і не перетворює спір у публічно-правовий.

Така позиція вищих судових інстанцій уявляється правильною та єдино можливою з точки зору доктрини.

Втім законодавець похитнув цю судову практику, яка набула певної усталеності, що може оцінюватися як досягнення правовій визначеності. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 12 ГПК в редакції Закону України від «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо визначення підсудності справ з питань земельних відносин» від 18. 03. 2010 р. господарським судам підвідомчі справи у спорах, що виникають із земельних відносин, *в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів [курсив наш – О. Б.]*. Законодавець не зазначив, що це земельні відносини між суб'єктами господарювання, тому за буквою норми п. 6 ч. 1 ст. 12 ГПК суб'єкт господарювання є лише однією зі сторін таких відносин, а іншою – може бути як суб'єкт господарювання, так і орган державної влади або орган місцевого самоврядування, що, відповідно, не може не впливати на визначення підвідомчості земельних спорів.

Остаточо ж зруйнував усталену практику КСУ рішенням від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010 у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1

¹ На цей час ст. 124 Земельного кодексу України діє із змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом України від 03. 06. 2008 р.; у редакції Закону України від 16. 09. 2008 р., але в цій частині норма залишилася без змін

ст. 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» ст. 12 Земельного кодексу України, п. 1 ч. 1 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України. Системний аналіз положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ч. 1 ст. 10, статей 16, 17, 18, 25, 26 та інших) свідчить, на думку КСУ, що органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення, віднесених Конституцією України та законами України до їхньої компетенції, є суб'єктами владних повноважень, які виконують владні управлінські функції [курсив наш – О. Б.], зокрема, нормотворчу, координаційну, дозвільну, реєстраційну, розпорядчу. Як суб'єкти владних повноважень органи місцевого самоврядування вирішують в межах закону питання в галузі земельних відносин. В резолютивній частині рішення, яке де-юре повинно усунути неясність законодавства, зазначено, що відповідні положення ст. 12 Земельного кодексу у частині повноважень сільських, селищних, міських рад відповідно до цього кодексу вирішувати питання розпорядження землями територіальних громад, передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності, вилучення

The problem of realization of rule of law and legal clarity as its component in administrative jurisdiction is examined in the article. The practice of higher judicial instances concerning the problem of distinguishing of the court jurisdictions as a basis of effective right protection of economic entities is analyzed.

В статтє исследується проблема реализации принципа верховенства права и правовой определенности как его составляющей в административном судопроизводстве. Проанализировано практику высших судебных инстанций касательно проблемы разграничения судебных юрисдикций как предпосылки эффективной защиты прав субъектов хозяйствования.

ПРИРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОДИФІКАЦІЯХ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Рабінович С. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

На матеріалі цивільних кодексів Франції і Німеччини досліджується вплив природно-правових ідей на законодавство. Аналізуються юридико-технічні форми виразу та нормативний зміст природно-правових засад (принципів) в європейських кодифікаціях цивільного права.

Ключові слова: природно-правовий підхід, принципи цивільного права, об'єктивна зумовленість приватноправового регулювання, сутність юридичних інститутів, закономірності суспільного обміну.

Ідейно-сміслові зв'язки між юснатуралізмом та європейськими новочасними кодифікаціями цивільного права вже досліджувались як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі [1, 33; 2, 118 – 132, 241 – 245; 3; 4]. Загальна оцінка значення цих зв'язків, зроблена дослідниками Й. О. Покровським, К. Цвайгертом, Х. Кьотцом та ін., зводиться до висновку про суттєвий вплив природно-правових ідей на підготовку кодифікацій і, водночас, про те, що в самих кодифікаціях природно-правові положення (зокрема, про субсидіарне застосування «природного права» при вирішенні цивільних справ), зазвичай, не отримують прямого вираження. Єдиною кодифікацією, в якій природні правоположення («*natürliche Rechtsgrundsätze*») були визнані субсидіарним джерелом права, стало Всезагальне австрійське цивільне уложення (АЦУ). Крім цього, у § 16 АЦУ, який називався «Природжені права», містилось програмне (щоправ-

земельних ділянок із земель комунальної власності треба розуміти так, що *при вирішенні таких питань ці ради діють як суб'єкти владних повноважень*, а земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень пов'язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності, тобто на них поширюється юрисдикція адміністративних судів.

Підсумовуючи, зазначимо, що в цій статті висвітлено лише частину проблем, які виникають у сфері захисту прав суб'єктів господарювання у відносинах із органами держави та органами місцевого самоврядування. Тому безсумнівною є необхідність подальшого дослідження особливостей як змісту принципу верховенства права (в тому числі і принципу правової визначеності), так і розробки теоретичних засад його реалізації в адміністративному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістова характеристика). – Х.: Право. – 240 с.
2. *Барабаи Ю. Г.* Дискреційні повноваження вищих органів влади: права природа та умови ефективного застосування. – Університетські наукові записки, 2007. – № 4 (24). – С. 49–54.

да, на той час суто декларативне) положення про те, що «кожна людина має природжені, самим розумом вказані права і тому її слід розглядати як особу», а в § 17 встановлювалась презумпція, згідно з якою «те, що відповідає природженим правам, вважається існуючим доти, доки не доведено законне обмеження цих прав» [5].

Водночас, якщо не зводити природно-правові підходи до просвітницьких ідей XVIII ст., а розглядати їх у ширшому значенні – як способи вироблення рішень у сферах правотворення, правотлумачення та правозастосування, які перебувають в ідейно-смісловому зв'язку з юснатуралістичним праворозумінням, то слід визнати, що вплив юснатуралізму на зміст кодифікацій не обмежується лише тим, що наведено вище.

Такий вплив має різні юридико-технічні форми виразу та відмінний нормативний зміст, з'ясування яких і становитиме мету цієї статті.